

A járeki gyűjtőtábor

A dél-bácskai magyarok és németek vesszőfutásában gyászos hely illeti meg a járeki gyűjtőtábor. Ezt a halálgyárat a berendezkedő partizán hatóságok 1944 decemberében kezdték el működtetni, s 1946. április 16-án számolták fel. Kezdetben csupán a bácskai és a szerémségi németek egy részét internálták ide, 1945. január 23-a után azonban a Zsablyáról, Csurogról és Mozsorról kiutasított magyarokat is.

Ők 1945 júniusáig maradtak a járeki táborban, amikor Szépligetre (Gajdobra) irányították őket, ahonnan 1945 őszén szabadultak.

Járek (szerbül: Bački Jarak) Újvidéktől 16 kilométerre északra, Temerintől hozzávetőlegesen négy kilométerre délre fekszik, az egykori Üreg (Wregh) középkori település helyén, ahol a 18. században Kistemerin néven pusztá állott. II. József 1787-ben Baden-Württembergből, Elzászból, Pfalzból, Hessenből és a Saar-vidékről telepítettett ide ágostai evangélikus (lutheránus) birodalmi németeket igen kedvező feltételek és az ausztriai állam hatékony támogatása mellett, melynek eredményeképpen a szorgalmas telepések néhány évtized leforgása alatt virágzó kisközséget hoztak létre. Járeket ugyanaz a gróf Széchen család vásárolta meg a királyi kincstártól, amely a kegyúri jogokat Temerin felett is gyakorolta, ennek ellenére a két település között mindig nagy volt a rivalitás, amit nemzetiségi, vallási és szociális motívumok is befolyásoltak. A harmincas években a járeki német közéletben a Kulturbundon keresztül egyre nagyobb befolyásra tett szert a németországi náci propaganda, s 1941-et követően nagyon sok helybeli fiatal pusztult el SS- egyenruhában Európa harcterein.

1944 őszén Románia kiugrásával új helyzet állt elő a keleti fronton. A szovjet hadsereg betört Erdélybe, s megkezdődött a lakosság pánikszerű menekülése. Csak idő kérdése volt, hogy az oroszok mikor érik el a Bánátot. A német lakosság tervszerű evakuálását a romániai Bánátból már 1944 szeptemberében megkezdték: őket október elején már a Bánátnak hivatalosan Szerbiához tartozó részén találjuk, ahonnan azonban a

felélénkülő partizánmozgalom miatt Bácskába irányítják a többségüket. Október 7-én a Volksbund vezetői, egyetértésben a budapesti német nagykövetséggel, rendeletet adnak ki a dél-bácskai német lakosság evakuálásáról. Német tisztok járnak a bácskai falvakat és kisvárosokat, menekülésre buzdítva nemzettársaikat, s ecsetelve a várható veszélyeket. Nem kétséges, hogy a német vezetésnek nem voltak illúziói a várható következményekről. Erre utal Meckel német követségi referens kijelentése is, miszerint: „Minden körülmények között, minden eszközzel arra kell törekedni, hogy - ha az események azt megkövetelik – a népcsoportot ne hagyjuk hátra. Sőt, az a véleményem, hogy azokat, akik valamilyen hamis elképzelés folytán falvaikban akarnak maradni, erőszakkal kell kitelepíteni.” (ZORN, 28.) Ennek ellenére a délvidéki németek igen jelentős számban döntöttek úgy, hogy nem fognak menekülni, azon egyszerű oknál fogva, hogy nem érezték magukat bűnösnek. Ez azonban hamis stratégiának bizonyult, amiért igen nagy árat kellett fizetni. A győztesek ugyanis, hasonlóan, mint korábban a nácik, nem az egyéni felelősség és bűnhődés, hanem a kollektív bűnösség és büntetés álláspontjára helyezkedtek, s ezt az álláspontot a legkíméletlenebbül a német lakossággal szemben vitték érvényre a gyakorlatban. A második világháború előtt 343.000 német élt a Vajdaságban, az új hatalom adatai szerint közülük mintegy 180.000 fő nem tudott vagy nem akart elmenekülni. Becslések szerint több mint 30.000-en (köztük öregek, nők és gyermekek) az október végi, november eleji vérengzések áldozataivá váltak. A többieket a katonai közigazgatás által Vajdaság-szerte létrehozott táborokba deportálták. Ezt az ittmaradók közül csak azoknak sikerült elkerülniük, akiknek lehetőségük kínálkozott más nemzetiségűeknek (pl. magyaroknak, szlovákoknak) vallaniuk magukat. Hogy a gyűjtőtáborokban (amelyeket nyugodt lelkiismerettel nevezhetünk akár haláltáboroknak is) voltaképpen hány német vesztette életét, arra vonatkozóan csak következtetni tudunk: hivatalos jugoszláv adatok szerint a vajdasági táborokban 1945 májusában 62.233

németet őriztek. Vajon mi történhetett a többiekkel? Csupán két dologra gondolhatunk. Az egyik, hogy a statisztikák pontatlanok, netán szándékosan meghamisították számadataikat, a másik, hogy a hiányzó különbséget az egykori táborok azóta már jól eltüntetett tömegsíraiban kell keresni. E két lehetőség mellett figyelembe kell vennünk egy harmadikat is, ez pedig németeknek a Szovjetunióba való szervezett deportálására vonatkozik. Azt, hogy ilyen jellegű együttműködés a szovjetek és a jugoszlávok között valóban létezett, eddig csak a szájhagyományból tudtuk. Arra is volt példa, hogy kényszermunkára hajtott német nőket jobb érzésű partizánok rejtegettek az oroszok elől. Nemrégiben azonban Mészáros Sándor történész hagyatékából előkerült egy olyan dokumentum, amely egyértelműen bizonyítja a jugoszláv és a szovjet katonai hatóságok közötti emberkereskedelmet. A Népfelszabadító Hadsereg és a Jugoszláv Partizánosztatok Főparancsnoksága 1944. december 26-án 108. iktatószámával az alábbi levelet küldte Rukavina tábornoknak, a vajdasági katonai közigazgatás parancsnokának:

„A németek mozgósításával és az SZSZSZK-ba küldésével kapcsolatban önhöz érkezik Zapevalin vezérőrnagy a III. Ukrán Fronttól.

Zapevalin vezérőrnagynak mindenben rendelkezésére állni, és kérésének eleget tenni az általa előterjesztett terv szerint.

HALÁL A FASIZMUSRA – SZABADSÁG A NÉPNEK!
(Olvashatatlan aláírás.)

Helyettes elöljáró.»

Hogy hány németet kért Zapevalin, s hogy mennyien kerültek ki a Szovjetunióba, az egyelőre a levéltárak titka marad. Valamivel többet tudunk azonban az itthon történelekről.

Járeknak 1944 elején körülbelül kétezer lakosa volt. Október végén szinte valamennyien elhagyták a települést, és a menekülés útját választották, aminek során viszonylag szerencsésen, kis emberáldozattal visszajutottak őseik szülőhazájába. Voltak azonban, elsősorban magatehetetlen személyek és öregek, akik a falujukban várták be a később felszabadulásnak titulált partizánterror, mit sem sejtve arról, hogy a kommunista hatalom éppen itt fogja felállítani Jugoszlávia egyik legnagyobb és legkíméletlenebb gyűjtőtáborát.

A lágerré változtatott településen, melynek keleti felében a németeket, nyugati felében a magyarokat tartották fogva, 1945 tavaszán 16.700 személy sýnlődött. Köztük az a 3.632 zsabylai, csurogi és mozsori magyar is, aki túlélte az 1944 októberétől 1945 januárjáig szin-

te folyamatosan zajló tortúrákat és kivégzéseket. A csurogiakkal együtt a járeki táborba került több temerini magyar család is. Ők a korábbi években, évtizedekben a Temerinhez közeli csurogi határrészben vásároltak maguknak némi földcskét, tanyát. Meg kell jegyezni, hogy a partizánoktól már a negyvenes években is sokat szenvedtek, hiszen azok igen szívesen tértek be a magyar tanyákra „rekvirálni”. Annak ellenére, hogy e tanyai magyarokat semmilyen felelősség nem terhelte az 1942. évi januári razziaért, osztozniuk kellett a csurogi magyarok sorsában: minden ingó és ingatlan vagyonuktól megfosztották őket, s miután a helyi magyarságot kollektív bűnösnek nyilvánították, állítólag a csurogi és zsabylai szerb lakosság követelésére, valamennyiüket a farkasordító hidegben és sűrű hóesésben a járeki lágérba toloncolták.

Mint említettük, a tábor két részre osztották. A falu keleti részébe zsúfolták az összesen negyvenöt településről idehajtott németeket, a főúttól nyugati falurészbe pedig a magyarokat. A folyamatos éhezés, a sóhiány, az őrség és a táborparancsnokok brutalitása, majd később a járványos betegségek, különösen az 1945 tavaszán jelentkező hastífusz következtében többezren vesztették életüket. GUSTAV MORGENTHALER az áldozatok név szerinti regisztrálása alapján 5.491 áldozatról tud. Tegyük hozzá, megcsonkult formában ugyan, de fennmaradt a haláltábor halotti anyakönyve is, mely összesen 2.376 elhunyt személy adatait tartalmazza. A Temerinben őrzött dokumentum alapján jutott MÉSZÁROS SÁNDOR arra a következtetésre, hogy 1944-45-ben 175, 1946-ban pedig 211 német kisgyermek pusztult el az embertelen bánásmód következtében. A magyarok dokumentálható vesztesége 121 fő, ebből 66 felnőtt, 55 pedig kisgyerek. Ezek az adatok azonban semmiképpen sem pontosak és véglegesek

A visszaemlékezők – az időbeli „megszépítő meszeség” ellenére is – iszonyattal és undorral beszélnek a lágérban eltöltött hónapokról. Német nyelvű visszaemlékezésekben a táborvezetők embertelenségét is hangsúlyozzák, különösen Jana Dragojlović, Mirko Mehadžija, Mito Botić és nővére, valamint egy Đoka nevezetű táborvezető maradt meg a túlélők rossz emlékezetében. A magyar táborlakók gyakran emlegetik a temerini származású „Róka” Varga Ilonát, aki Macedóniából került vissza partizánként, s hamarosan táborvezetővé tették. Az elbeszélések alapján módszereit tekintve nem sokban különbözött szerb elvtársaitól és elvtársnőitől.

A táborokban elpusztultak ezreit soha semmilyen, mégcsak jelképes módon sem követte meg a jugo-

szláv vagy a szerb állam. Ez a helyzet a járeki tábor áldozatainak hozzátartozóival és a még élő táborlakókkal is. A teljes erkölcsi és anyagi rehabilitációval az állam még mindig adósuk. De adósuk az önkormányzat, s különösen az a mai Járek is. Még akkor is, ha a falu mostani lakóinak semmi köze sincsen a lágerban történetekhez, hiszen őket a

tábor felszámolása után telepítették ide Boszniából. Annál is inkább furcsa az a kollektív amnézia, amivel Járek mai lakói viszonyulnak településük történetéhez. Azt hisszük, eljött az ideje szembenézni a történetekkel, s nyilvánosan megemlékezni a Járekon elpusztított ártatlan német és magyar áldozatokról.

Irodalom

ZORN ANTAL: A németiség menekülése és kitelepítése Bács-Kiskun megye mai területéről (1944-1948).

In. Bárth János szerk.: Dunatíji találkozás, Kecskemét, 1992.

MÉSZÁROS SÁNDOR: Holttá nyilvánítva. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 1995.

GEORG MORGENTHALER írásai, in. 1944-1994. 50 Jahre fern von Jarek. "Zammegetraa", Weinheim, Schifferstadt, Pfingsttal-Söllingen, é.n.

